

“A tot vent”, 80 ANYS
(1928-2008)
Isidor Cònsul

La col·lecció “A tot vent”, d’Edicions Proa va néixer, com la mateixa editorial, a Badalona, la primavera del 1928, fruit de la iniciativa de dos socis i amics, Marcel·lí Antich (1895-1968) i Josep Queralt (1896-1965). Eren homes de cultura amb vocació pedagògica, catalanistes decantats cap a l’esquerra i convençuts que calia posar la cultura a l’abast del poble¹. Marcel·lí Antich era mestre, fill de Gironella i vivia a Badalona, on havia organitzat una escola catalana per indicació de Pompeu Fabra. Uns anys abans, Antich havia guanyat per concurs una plaça de professor de l’Escola del Treball de Barcelona, però en va ser separat a causa de l’afer Georges Dwelshauvers. Aquest professor flamenc dirigia el laboratori de Psicologia Experimental de la Universitat Industrial i la seva activitat com a científic va ser oficiosament desautoritzada, el gener del 1924, per un conseller de la Mancomunitat imposat per la dictadura de Primo de Rivera. Una cinquantena de professors es van solidaritzar amb el professor Dwelshauvers, entre els quals Marcel·lí Antich, i foren destituïts. Va ser llavors que Pompeu Fabra el cridà a organitzar una escola a Badalona, a recer de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana. La seva posició ideològica va evolucionar cap al marxisme, va ser amic d’Andreu Nin i va militar en les files del POUM².

Josep Queralt, l’altre soci, era badaloní i administrador de finques. Havia militat de jove a la Lliga, més tard ho féu a Esquerra Republicana de Catalunya i era un tipus inquiet i culte que va començar a col·laborar amb el seu amic Antich en l’organització d’una biblioteca i en unes conferències pensades com a suport educatiu dels joves treballadors. D’aquests neguits pedagògics i de la constatació que no hi havia edicions en català dels autors més importants de la literatura europea (Balzac, Tolstoi, Dostoievski, Dickens, Stendhal ...) va néixer la idea de crear una editorial que provés d’esmenar-ho. Van triar-li un nom, Edicions Proa, i per iniciativa de Josep Queralt van demanar a l’escriptor Joan Puig i Ferrer (1882-1956), que n’assumís la direcció literària, sobretot de la col·lecció de novel·la, que volien que fos emblema del nou segell. Fins i tot havien encomanat un logotip a Josep Obiols, que era el

¹ Manllevo una part de la informació sobre el naixement i orígens de les Edicions Proa del treball d’Albert Manent, “Antecedents i història d’una aventura cultural: Edicions Proa”. Dins Albert Manent, *Escriptors i editors del nou-cents*. Curial, Barcelona, 1984. Pàgs.180 -202.

² Vegeu Víctor Alba, a *Sísif i el seu temps II - Costa amunt*. Editorial Laertes, Barcelona, 1990. Hi explica que el va veure a Costa Rica, durant l’exili i el presenta d’aquesta manera; “Visites a Figueres i a García Monge a San José de Costa Rica, on veié el Marcel·lí Antich de la Proa i el POUM, que hi tenia una llibreria”. (Pàg. 139). El mateix Víctor Alba, en la nota necrològica que va escriure a l’*Avui* (3 d’agost de 1977), parla també del treball de Marcel·lí Antich a l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana: “alguns potser encara el recorden, al seu despatx de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana, al carrer dels Arcs, on era un dels puntals de la casa”.

dibuix d'un veler³ amb la inscripció "Navego a tot vent". Cap dels dos socis no havia de viure del negoci dels llibres i l'empresa va començar amb un capital de 20.000 pessetes, que provenia d'un préstec de l'arquitecte municipal de Badalona sobre un terreny que tenia la mare de Josep Queralt. Fent costat a Puig i Ferrer, Marcel·lí Antich s'ocupava de feines de tipus tècnic, mentre que Josep Queralt també intervenia en decisions de criteri literari.

El naixement d'Edicions Proa va atrapar la cua d'un llarg debat sobre la novel·la a la literatura catalana, obert a partir del 1917. Escriptors i intel·lectuals alertaven sobre l'imperi de la poesia i la prevenció del noucentisme envers el gènere narratiu. Raonaven que la literatura catalana dels darrers onze anys, entre 1906 i 1917, havia traginat moltes tones de versos i poques pàgines de novel·la. Alexandre Plana escrivia a *La Revista*, aquell 1917, que als autors catalans els mancava "la fecunda voluptat de narrar" i avisava del perill que, "per a l'expandiment de les nostres lletres", suposava el desequilibri "cada cop més visible entre la poesia i la novel·la. Com més viu és l'esclat de la nostra poesia, més arraulida en la foscor s'amaga la nostra novel·la"⁴.

El debat s'havia activat, el 1925, amb les conegudes intervencions de Carles Riba, *Una generació sense novel·la*, i de Josep M. de Sagarra, *La por a la novel·la*, i la polèmica quedava entaulada, paradoxalment, en un moment en què les literatures del món occidental, més que no pas una crisi narrativa, vivien un procés de recerca i renovació de la novel·la. No és cap casualitat que, entre el 1912 i el 1930, apareguessin els grans renovadors de la narrativa del segle XX: Marcel Proust, Franz Kafka, James Joyce, Thomas Mann, Aldous Huxley, André Gide, William Faulkner, Ernest Hemingway, Francis Scott Fitzgerald i altres americans de la "generació perduda". En aquest sentit, la posada en marxa d'Edicions Proa i de la col·lecció "A tot vent" era, sens dubte, una gran oportunitat per impulsar la narrativa catalana des de dos fronts complementaris: esperonant la creativitat dels autors de casa i incorporant narradors estrangers, clàssics i moderns. D'altra banda, en els mateixos mesos en què prenia forma la idea d'Edicions Proa, la Penya Borralleres de l'Ateneu Barcelonès recordava, el desembre del 1927, el primer aniversari de la mort de Joan Crexells. L'homenatge al jove humanista català va coincidir amb els comentaris de la concessió, a França, del darrer premi Goncourt de novel·la i de l'encreuament dels dos temes va sortir la idea de crear un premi

³ Pel perfil del vaixell, l'artista va inspirar-se en la goleta *Maria Assumpta*, que havia estat construïda, a Badalona mateix, l'any 1858. Aquesta ha estat una nau de llarga tradició històrica, emprada en diversos films i que va allargar la seva vida fins el maig de 1995, quan naufragà en aigües de Cornwall, davant de la costa anglesa.

⁴ Alexandre Plana, "La novel·la". *La Revista*, any III, núms. 34 i 35 (març i agost de 1917). Recollit a Alexandre Plana, *Les valors del nostre renaixement*, a cura de Iolanda Pelegrí. Edicions 62, Barcelona, 1976.

similar en record seu: un premi per a remarcar la millor novel·la publicada, cada any, d'un autor català, el Premi Crexells.

El país encara vivia sota la fèrula d'una dictadura militar, però la cultura catalana passava un temps de notable efervescència. L'any 1923, el general Miguel Primo de Rivera havia provocat un cop d'estat amb el consentiment del rei Alfons XIII, però s'havia dedicat, sobretot, a perseguir el catalanisme polític. La repressió potser va ser més atenuada en els àmbits cultural i lingüístic, tot i que la mà dura del general va provocar la reacció contrària de reafirmació de la pròpia identitat catalana. Prova d'aquest dinamisme són el conjunt d'iniciatives periodístiques i literàries sorgides en els anys de la dictadura. L'àmbit del periodisme va veure néixer, entre altres publicacions, la *Revista de Catalunya*, el 1924; *La Paraula Cristiana*, el 1925, *L'Amic de les Arts*, el 1926 i el diari vespertí *La nau*, el 1927. L'any 1924 s'havien creat l'Editorial Barcino i la Llibreria Catalònia, i el 1923 la Fundació Bernat Metge havia començat la seva cabdal aventura de traduir els clàssics grecs i llatins.

L'engrescament dels primers anys: 1928-1938

El primer volum de la col·lecció "A tot vent" fou *Manon Lescaut (Histoire du Chevalier Desgrieux et de Manon Lescaut)*, de l'abat Prévost, monjo benedictí: una novel·la sentimental publicada el 1731, que havia estat divulgada a tot el món i que fou tan popular que va inspirar fins a tres adaptacions d'òpera. Rere l'estrena de *Manon Lescaut*, una anàlisi breu als vint-i-cinc primers títols de la col·lecció indiquen la tendència dels fronts que abastava. El grup més nombrós és format per autors indiscutibles de la literatura europea: Lev Tolstoi, Fiódor Dostoievski (tres obres), Alphonse de Lamartine, Honoré de Balzac, Ivan Turguénev, Charles Dickens, Thomas Hardy, Oscar Wilde i Giovanni Verga. Vora seu, el grup dels autors catalans és format per Miquel Llor, Joan Puig i Ferrer (dues obres), Maria Teresa Vernet (dues obres), Millàs Raurell, Alfons Maseras, Prudenci Bertrana, Josep Navarro Costabella i Àngel Grau. Hi ha, finalment, apostes de narrativa popular, en la línia de *Manon Lescaut*, com és el cas de l'alemany Frank Thiess i del biòleg i novel·lista francès Georges Duhamel, així com la novel·la filosòfica *Adolf*, del polític francès Benjamin Constant.

Si traslладem aquesta anàlisi als noranta-dos títols que "A tot vent" va publicar entre 1928 i 1938, el resultat dóna seixanta-set autors (hi ha novel·listes amb més d'un títol), amb una proporció de quaranta-cinc autors estrangers i vint-i-dos de catalans. Pel que fa als estrangers considerats clàssics, cal afegir, als noms ja esmentats, Marcel Proust, Aldous

Huxley, Émile Zola, Sthendal, Anton P. Txékhov, Alphonse Daudet, Stefan Zweig, Guy de Maupassant, Alberto Moravia, Jean Cocteau, Jean August Strindberg, Walter Scott i E.T.A Hoffmann. Els catalans que s'integren a la col·lecció a partir del número 27 són Xavier Benguerel, Cèsar August Jordana, Sebastià Juan Arbó, Josep Lleonart, Mercè Rodoreda, Rafael Tasis, Francesc Trabal, Ernest Martínez Ferrando, Joan Oller i Rabassa, Pere Corominas, Agustí Esclasans, Josep Selva, Joan Duch i Aguiló i Ramon Xuriguera. La resta, fins als seixanta-set autors del període 1928-1938, són autors estrangers llavors molt joves (Irene Nemirovski i Lajos Zilahy per exemple) i altres que han tingut un futur literari més discret. Eren apostes personals de Joan Puig i Ferrer, de Josep Queralt o dels traductors habituals de la casa, per exemple Andreu Nin, avalador i traductor de *La primera noia*, de Nikolai Bogdànov, que ell mateix presentava com a “novel·la proletària”.

És conegut el tranc esquerp, apassionat i no exempt d'estirabots i rauxes que tenia Joan Puig i Ferrer. Tot i això, Domènec Guansé, en el perfil que va dedicar-li a *Abans d'ara*, accentua la seva feina com a director d'Edicions Proa dient que duia l'empresa amb “competència i encert. No solament hi donava bones traduccions, sinó que hi acollia els autors joves –joves aleshores-, els quals procurava atreure's: Arbó, Maria Teresa Vernet, Miquel Llor, Millàs Raurell, Xavier Benguerel, Joan Duch, fins els que per temperament li havien de ser més adversos, com Francesc Trabal. La calvície, el cabell canut, l'actitud reposada, aquells ulls d'infant, li donaven, habitualment, un aspecte afable, i el seu tracte era més aviat afectuós, efectiu si s'esqueia”⁵. Bona part de la feina de Puig i Ferrer⁶ a la col·lecció “A tot vent” va servir per donar l'alternativa a una generació de joves narradors que començaven i n'hi ha ben bé prou, per remarcar-ne l'encert, assenyalant els noms de Mercè Rodoreda, Sebastià Juan Arbó i Xavier Benguerel.

D'altra banda, els llibres de “A tot vent” eren ben acollits pel públic i, al cap d'un any, la primera seu de l'editorial, a la casa de Josep Queralt a Badalona, al número 40 del carrer de la Riera Folch, va fer-se petita i va passar a Barcelona, primer a un pis del carrer Duc de la

⁵ Domènec Guansé, *Abans d'ara*. Edicions Proa (Aymà), 1966. Pàgs. 194-195. El retrat més crític contra Joan Puig i Ferrer el va escriure Ferran Canyameres, *El gran sapastre*, cap a 1941. Puig i Ferrer el contestà indirectament en la novel·la *La traïció de Llanerques* (1961), una novel·la sobre l'enveja del cicle *El pelegrí apassionat*.

⁶ Durant els anys que va dirigir la col·lecció “A tot vent” també col·laborava a *La Publicitat*, *L'Horitzó*, *El Diluvio* i *La Campana de Gràcia*, que va dirigir des de 1932. Alhora, també es va dedicar a la política i, per Esquerra Republicana de Catalunya, va ser diputat a les corts i al Parlament de Catalunya. L'agost de 1936 va ser nomenat conseller d'Assistència Social, càrrec que va ocupar poc temps perquè fou enviat a París amb una doble missió: actuar com a delegat de la Generalitat i com a pagador del mateix organisme en les operacions de compra de material de guerra. La seva gestió el va convertir en centre de sospites i, en acabar la guerra, es va trobar marginat per molts exiliats. Se l'acusava d'haver-se apropiat grans sumes de diners, de cobrar comissions i fer negocis col·laterals.

Victòria i després a un local del carrer Pelai⁷. Els llibres amb les sobrecobertes de color taronja van començar a circular abundantment entre els lectors, el Premi Crexells va assenyalar diverses vegades la qualitat de les novel·les de la col·lecció i les circumstàncies polítiques que s'acostaven (la proclamació de la República el 1931 i l'Estatut d'Autonomia, el 1932) van acabar de donar ales a uns llibres que navegaven a tot vent, on sembla que les reedicions eren freqüents i els tiratges arribaven sovint als 4.000 exemplars.

“A tot vent” va publicar noranta dos títols entre 1928 i 1938. Un catàleg de l'editorial, segurament del 1936, definia de manera precisa els seus trets i l'abast en aquests termes: “Durant vuit anys una novel·la cada mes. Una antologia de la novel·la clàssica i moderna universals. Les millors obres estrangeres traduïdes pels millors escriptors catalans. Les més importants novel·les del nostre temps. Cap sectarisme, cap exclusivisme. Del catòlic Baring al comunista Bogdànov, del cristià Dostoievski al sensualisme de Proust, totes les formes de pensament són acceptades en la nostra col·lecció mentre siguin encarnades en una intensa i pura obra d'art. Una gran col·lecció europea de novel·les, digna germana de la ‘Nelson’ francesa i la ‘Tauchnitz’ anglesa, que hem volgut prendre per models”⁸.

Pel que fa les traduccions, cal remarcar que, en un temps en què a l'Estat espanyol es traduïa del rus a partir de les edicions franceses i angleses, “A tot vent” es va beneficiar de la col·laboració de Francesc Payarols (1896-1998) i, sobretot, d'Andreu Nin (1892-1937). Tots dos eren mestres i Payarols havia coincidit amb Marcel·lí Antich a l'Escola del Magisteri. Havia après rus i alemany pel seu compte i es va responsabilitzar de les primeres traduccions del rus al català del catàleg de Poa. Pel que fa Andreu Nin, havia nascut al Vendrell i s'havia traslladat a la Unió Soviètica, l'any 1921, on va exercir càrrecs de responsabilitat política, es va casar amb una dona russa i va aprendre'n l'idioma. A la mort de Lenin, la seva actuació en la plataforma d'Oposició Comunista que dirigia Trotski el va posar en una situació incòmoda i fou expulsat per Stalin de la Unió Soviètica. S'instal·là a Barcelona, però ja havia fet saber a Puig i Ferrer, des de Moscou, la seva voluntat de traduir la gran literatura russa del segle XIX, entre els quals Tolstoi, Dostoievski i Txékhov, traduccions que van esdevenir modèliques per la fidelitat al text i el bon gust literari. En la línia encetada per Nin i per Payarols, cal remarcar, també, les traduccions franceses de Just Cabot, Domènec Guansé i Ramon Vinyes, i les angleses, sobretot de Dickens, de Pau Romeva i Josep Carner.

⁷ A diferents llibres de la primera època, a la pàgina posterior de la sobrecoberta, després de la llista d'“Obres publicades”, es llegeix: “Edicions Proa: Oficina de Barcelona: Pelayo, 34, 1r, 1a. Telf. 22506”. A la portada interior, però, els mateixos llibres mantenen “Edicions Proa. Riera Folch, 40, Badalona”.

⁸ Albert Manent, “Antecedents i història d'una aventura cultural: Edicions Proa”. Op. cit. Pàg. 194.

La vida editorial d'Edicions Proa va entrar en crisi, l'any 1935, arran de la ruptura entre els dos socis fundadors, segurament per raons ideològiques⁹. L'afer va coincidir amb una major dedicació de Puig i Ferrer a la política, que el va dur a plegar com a director literari quan fou elegit diputat per la República. Arran d'aquesta crisi, Marcel·lí Antich, amb Francesc Payarols i Josep Cruells i l'assessorament d'Andreu Nin, va crear l'Editorial Atena, on tenia previst de seguir una línia no gaire allunyada de la de Proa. Durant el primer i únic any de la seva experiència, Atena¹⁰ va publicar quatre llibres: *Vida d'Eduard VII*, d'André Maurois; la biografia de la Reina Victòria d'Anglaterra, de Litton Strachey; *Hell al llac de les dames*, de Vicki Baum, i *La revolta proletària d'Astúries*, de Narcís Molins i Fàbregas. Aquesta darrera obra, encomanada i impulsada per Andreu Nin, es va convertir en un gran èxit comercial i, alhora, en motiu de debat i dissensió entre els socis de Atena. Antich, Cruells i Nin eren partidaris d'una editorial de línia polititzada, però no així Payarols, que optava més per la literatura.

Temps de l'exili a Perpinyà

Després del trencament de l'any 1935 i, sobretot, a partir del juliol del 1936, la vida editorial de Proa s'alentí notablement: l'any 1936 publicà sis títols a "A tot vent" (del número 84 al 89); un de sol el 1937 (*Germinal*, de Zola) i dos el 1938, els números 91 i 92 de la col·lecció (*Destins*, de Ramon Xuriguera, i *L'olla d'or*, de E.T.A. Hoffmann). El gener del 1939, quan la República donava per perduda la guerra i les tropes rebels estaven a punt d'entrar a Barcelona, els dos socis fundadors van haver de marxar a l'exili. Marcel·lí Antich va residir un temps a Tolosa del Llenguadoc, fins que va acabar la Segona Guerra Mundial; hi treballava, segons Víctor Alba, al mercat del peix. Va passar a Amèrica l'any 1945 i es va establir, fins a la seva mort, l'any 1968, a Costa Rica, on va fundar una llibreria¹¹. L'exili de Josep Queralt s'aturà més prop de la frontera: primer va ser internat als camps de concentració de Sant Cebrià i Argelers, i acabà instal·lant-se a Perpinyà.

De l'any 1944, quan la Segona Guerra Mundial enfilava el darrer tram, hi ha unes cartes de Pompeu Fabra i de Ramon Xuriguera a Josep Queralt que l'animen a continuar, des

⁹ No tenim proves definitives de la causa d'aquest trencament, que sembla que devia ser bàsicament ideològic. Albert Manent ho insinua en el seu estudi sobre la història d'Edicions Proa (vegeu nota 1) i en parla en aquests termes: "per unes desavinences que no he aclarit i vers 1935, Antich se separà del seu amic i soci i fundà l'Editorial Atena (...) on edità obres d'escriptors marxistes dissidents".

¹⁰ Víctor Alba, en l'article necrològic a Marcel·lí Antich (*Avui*, 3 d'agost de 1977), el recorda "a les oficines de l'editorial Atena – una cambra al carrer de Comtal- que edità llibres d'Andreu Nin i Narcís Molins i Fàbrega, poc abans de la guerra".

¹¹ "El vaig veure, després de molts anys, al mercat del peix de Tolosa, a les cinc del matí, les mans glaçades i els ulls càlids" (Víctor Alba, *Marcel·lí Antich*. *Avui*, 3 d'agost del 1977). Vegeu també Víctor Alba, *El Marxisme a Catalunya 1919-1939*. Vol. III. *Andreu Nin*. Editorial Pòrtic, Barcelona, 1974. Pàg. 16

de l'exili, la feina d'Edicions Proa¹². La carta de Fabra, que és resposta a una anterior de Josep Queralt, demostra que l'editor tenia ganes de reprendre l'editorial: “Em dèieu també com frisàveu per la prompta resurrecció de la col·lecció ‘A tot vent’; ço que significava que els sofriments passats a l'exili, que els desenganys que havíeu patit, no havien pogut llevar-vos el desig de continuar treballant, amb el mateix delit que abans, en l'obra de difusió de la llengua literària. Amb optimisme podeu reprendre la vostra tasca si penseu en l'èxit assolit per la col·lecció ‘A tot vent’. Me'l recordàveu en la vostra lletra: ‘Prop de 150 títols rumbejant en el catàleg i més d'un milió de volums difosos entre lectors catalans’. Havíeu fet una obra meritòria, amic Queralt: bé us ho hem d'agrair i hem d'esperar que, si n'empreneu la continuació, trobareu els ajuts que us calguin, dels quals us heu fet ben mereixedor”¹³.

Pompeu Fabra, a més d'animar-lo a reprendre Proa, va acompanyar Josep Queralt als centres administratius francesos per aconseguir el permís que li calia per establir-se d'editor a França --la Carte de commerçant étranger-- i que no va obtenir fins l'any 1949. Així va començar l'etapa més difícil i resistencial de Proa, editar des de Perpinyà, per mirar d'aconseguir una certa continuïtat i, si més no, fer arribar la col·lecció “A tot vent” fins al número 100.

Com és obvi, no va ser una tasca fàcil. El problema més greu anava lligat a l'absència de mercat, a la manca de públic i d'autors, als quals s'afegia la dispersió geogràfica de les persones que s'havien d'encarregar de fer rodar l'editorial: Josep Queralt vivia a Perpinyà, i Ramon Xuriguera, el seu col·laborador més directe d'aquesta etapa, entre Mouleydier i Bergerac. Des de París, Joan Puig i Ferrer s'havia posat en contacte amb Queralt per la necessitat que tenia de publicar *Janet del cercle màgic*, primer títol del cicle *El pelegrí apassionat*, que havia de ser, en principi, el número 93 de la col·lecció “A tot vent”.

Queralt va oferir a Ramon Xuriguera la direcció literària de l'editorial, càrrec que no va acceptar perquè considerava que “abans de llençar-nos a fer cap volum, cal realitzar la campanya de difusió de la resurrecció de Proa [i saber] quines possibilitats ens ofereix el mercat futur nostre i quin tiratge ens podem arriscar a fer”¹⁴. La negativa de Xuriguera va servir perquè Puig i Ferrer tornés a assumir la direcció literària de Proa: “Aquests dies vaig escrivint a tots els nostres antics col·laboradors --escriu Puig i Ferrer a Domènec Guansé--

¹² El període d'Edicions Proa a l'exili, entre 1944 i 1964, ha estat estudiat per Josep Camps i Arbós. Vegeu l'article “Les Edicions Proa a Perpinyà (1949-1965)”. *Els Marges*, 72. Hivern 2004; un resum del qual, amb el títol “La continuïtat de Proa a l'exili, 1944-1964”, va ser publicat en el volum d'aniversari *Proa 1928-2003, 75 anys a tot vent*. Edicions Proa, Barcelona, 2003 (pàgs. 85-91)

¹³ Cito a partir del treball de Josep Camps i Arbós, “Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965)”. *Els Marges*, 72. Hivern 2004, p. 46. Vegeu també Albert Manent, “Dues cartes de Pompeu Fabra”, *Serra d'Or*, núm. 422, febrer del 1995, p. 53.

¹⁴ Manllevo la citació de Josep Camps i Arbós, “Les Edicions Proa de Perpinyà (1949-1965)”. Op cit, p.48. Per una altra carta del mateix Xuriguera a Rafael Tasis es dedueix que les raons per refusar l'acceptació anaven per una altra banda. Vegeu la nota 8 de l'article esmentat de Josep Camps i Arbós.

Vós sou el segon a qui escric. Mercè Rodoreda, amb qui em veig a París, ja m'ha promès una novel·la, que està acabant, i l'Obiols i Just Cabot una traducció cadascú. Jo publicaré a 'A tot vent' la meva novel·la en deu novel·les [...] És una obra tan vasta com la de Proust. Naturalment sols em refereixo a l'extensió [...]. Em penso que anem a fer, editorialment, una cosa molt important. Si voleu, doncs, contribuir-hi, ens donareu una gran alegria a Queralt i a mi. Ell prega que us saludi molt afectuosament. Aquests dies escriuré a Jordana, Trabal, Benguerel, etc".¹⁵

La dificultat més grossa era econòmica i tothom n'era conscient, per bé que, com escrivia Puig i Ferrer, "Queralt té les coses ben pensades i planejades. Tot previst i organitzat. Li veig entusiasme i decisió. Ai las!, no té capital per començar. Amb què compta, doncs? Amb uns amics dels quals suposa que l'ajudaran amb diners, perquè s'han fet rics a França o a Catalunya. Jo no hi compto gaire. Sé per experiència que a l'hora dels diners, l'hora de la veritat, tothom s'arronsa. Els estúpids o malintencionats que suposen que jo tinc molts milions, no em coneixen prou per saber que si jo tingués molts milions els posaria tots en l'edició de la meva obra, sense esperar qui ens portés un capital a Proa"¹⁶.

Per encarar el problema l'econòmic, Josep Queralt va crear el Patronat de les Edicions Proa, presidit per Pompeu Fabra, amb Xuriguera de secretari i ell mateix com a administrador. Al Patronat hi figuraven personalitats diverses del món cultural i literari català i els presidents de les entitats que donaven suport a la cultura catalana de l'exili: el Casal de Catalunya de Buenos Aires; l'Orfeó Català de Mèxic; els Centres Catalans de Caracas, Sao Paulo, Santiago de Xile, Valparaí

so, l'Havana, Nova York i Montevideo, i el Casal de Catalunya a París. L'objectiu prioritari del patronat era la recerca de suport econòmic per endegar la maquinària editorial i, en aquest sentit, Josep Queralt va idear un pla de subscripcions, anunciat mitjançant 15.000 butlletes i prospectes, que consistia a avançar els diners dels sis primers volums de la nova etapa de la col·lecció "A tot vent".

Tot i això, el primer llibre publicat per Proa a l'exili va ser en francès, *La légende de Pablo Casals*, d'Arthur Conte, pensat com una estratègia de presentació de la represa editorial i aprofitant dos actes de relleu que havia de presidir Pau Casals: el centenari de Johann Sebastian Bach, a Prada del Conflent, i els Jocs Florals de la Llengua Catalana, que s'havien de celebrar a Perpinyà. A continuació, es reactivava "A tot vent" amb una obra de teatre de Josep Carner, *El Ben Cofat i l'Altre*, versió catalana de la mateixa obra que Carner havia

¹⁵ Joan Puig i Ferrer, *Memòries polítiques*. Edicions Proa, Barcelona, 1981 (2a ed.) p 245-246.

¹⁶ Joan Puig i Ferrer, *Ressonàncies, 1942-1952*. Edicions 62, Barcelona, 1975. P. 420.

publicat a Mèxic en castellà, l'any 1943, *Misterio de Quanaxhuata*. La publicació del llibre de Carner havia de ser el tret de sortida per endegar el pla de subscripcions, però l'edició del volum s'allargà més del compte i no va aparèixer fins al 1951.

Tot estava previst i organitzat, però l'estratègia de les subscripcions només va funcionar a mitges. De tota manera, amb els diners rebuts i el suport de mecenes com Rafael Patxot, es va aconseguir publicar fins al número 99 de la col·lecció, amb els títols següents: Xavier Benguerel, *L'home dins del mirall* (1952); Domènec Guansé, *Laberint* (1953); R.L. Stevenson, *L'hereu de Ballantrae* (1953, traducció de C.A. Jordana); George Sand, *L'estany del Diable* (1955, traducció de Just Cabot); Joan Garrabou, *El mar escolta* (1957) i John Steinbeck, *Homes i ratolins* (1964, traducció de Manuel de Pedrolo). A més, des del 1952 i fins al 1963, van anar sortint onze de les novel·les del cicle *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer: *Janet vol ser un heroi* (1952), *Homes i camins* (1952), *Janet imita el seu autor* (1954), *Vells i nous camins de França* (1956), *Els emotius* (1956), *Demà...* (1957), *Les profanacions* (1958), *Els amants enemics* (1959), *La traïció de Llavaneres* (1961), *El penitent* (1962) i *Pel camí dels desgreuges* (1963). La dotzena i darrera del cicle, *L'ascensió*, no fou publicada fins l'any 1977.

Atès que el pla de subscripcions no havia donat el resultat previst, els problemes econòmics van començar a agreujar-se. En aquest context, l'edició del cicle *El pelegrí apassionat* va ser polèmica per motius no literaris. Planava la sospita, segons alguns exiliats com Rafael Tasis o Ferran Canyameres, d'un finançament per part del mateix autor, amb diners guanyats de manera tèrbola durant els anys de la guerra. Corrien els anys, la crisi no minvava i es va començar a parlar del retorn de l'editorial a Barcelona. El desembre de 1963, Josep Queralt va donar permís al mecenes Joan B. Cendrós, màxim responsable llavors d'Edicions Aymà S.A, per publicar els números 101, 102 i 103 d'"A tot vent" a Barcelona: *Els infants terribles*, de Jean Cocteau, en traducció de Ramon Xuriguera; *Jim i la sort*, de Kingsley Amis, traducció de Rafael Tasis, i *Els indiferents*, d'Alberto Moravia, traducció de Miquel Llor. Les tres novel·les van arribar a les llibreries per Sant Jordi del 1964, sota el segell de Proa i el patrocini d'Aymà. L'any següent, la mort de Josep Queralt va accelerar el retorn definitiu de Proa a Barcelona.

L'etapa Cendrós: 1964-1983

Edicions Proa va continuar la seva trajectòria durant prop de vint anys sota el paraigua d'Aymà i un director literari de luxe, Joan Oliver, que havia retornat de l'exili l'any 1948. El segell Aymà editor havia estat fundat el 1944, per Jaume Aymà i el seu fill per publicar llibres

d'art i d'història de temes catalans en castellà. L'editorial va passar per diferents alts i baixos empresarials i hi van fer aportacions de capital Fèlix Escales i Joan B. Cendrós. Dins d'Aymà, per exemple, va néixer "Club dels Novel·listes", l'any 1955, per bé que després se'n va separar i va esdevenir un segell independent dirigit per Joan Sales. L'any 1962, la família Aymà abandonà la societat i l'editorial, sota el patronatge de Joan B. Cendrós, va prendre el nom d'Aymà, Societat Anònima Editora.

Mecenes i home d'empresa, Joan B. Cendrós va intervenir de manera decisiva en el món de la cultura catalana a partir dels primers anys seixanta. Va ser el motor que va impulsar la creació d'Òmnium Cultural l'any 1961 i, entre altres empreses de mecenatge, s'ha de comptar la seva progressiva participació a Aymà, amb la intenció de protegir i salvaguardar editorials històriques com Proa, Alcides, Llibres de l'Óssa Menor i Quaderns de Teatre. És fàcil adonar-se, com explica Manuel Llanas, que Aymà, Societat Anònima Editora era una empresa concebuda en termes d'un acte de servei al país, amb "unes premisses a mig camí de la cultura i de la política amb l'objectiu de contribuir a preservar la llengua i a esquerdar els murs de la dictadura franquista"¹⁷. Sota la protecció d'Aymà i de Joan B. Cendrós i la direcció literària de Joan Oliver, van poder-se trobar dues col·leccions cabdals: "A tot vent", la gran col·lecció catalana de novel·la que retornava de l'exili, i "Els llibres de l'Óssa Menor", la mítica col·lecció de poesia creada l'any 1949 per Josep Pedreira i encapçalada per obres de Salvador Espriu i Carles Riba. Explica Albert Manent que el retorn de l'exili d'Edicions Proa, l'any 1964, va ser remarcat amb una gran campanya de màrqueting i un "llançament escandalós: anuncis a tota plana a la premsa de Madrid!"¹⁸ I assenyala també que l'empenta de la simbiosi formada per Proa i Aymà fou espectacular i va publicar, fins al 1983, un centenar de títols a la col·lecció "A tot vent".

L'any 1982 va ser testimoni d'una sorollosa ruptura entre Joan B. Cendrós i Joan Oliver, arran de la publicació d'un volum de Pere Quart, *Poemes escollits*, a la col·lecció "Les Millors Obres de la Literatura Catalana", d'Edicions 62, una editorial de la competència, amb la qual no tenia gaires afinitats el propietari d'Aymà. Cendrós considerava que Joan Oliver, que ja tenia una antologia similar a Proa, no podia publicar cap volum semblant en una altra editorial. La polèmica es va enverinar del tot quan va saltar als mitjans de comunicació i Cendrós, en represàlia, es va negar a continuar abonant a l'escriptor la jubilació, prèviament pactada. Van intervenir-hi personalitats diverses, també l'Associació d'Escriptors en Llengua

¹⁷ Vegeu Manuel Llanas i Ramon Pinyol, "Els darrers 25 anys, 1978-2003", dins *Proa 1928-2003, 75 anys a tot vent* (2003). Op. cit, pàg. 95.

¹⁸ Albert Manent, "Joan B. Cendrós. Empresa, mecenatge i país", dins *Solc de les hores. Retrats d'escriptors i de polítics..* Edicions Destino, Barcelona, 1988. Pàg. 70.

Catalana, es van fer dictàmens jurídics i tot plegat es va tancar l'any següent, el 1983, quan Cendrós, patró de la Fundació Enciclopèdia Catalana va proposar de traspassar el fons català d'Aymà a Enciclopèdia Catalana.

La cessió d'Edicions Proa a la Fundació Enciclopèdia Catalana s'esqueia cinc anys després d'acomplir-se els cinquanta anys de la seva existència (1928-1978), quan l'editorial vivia un final d'etapa. Primer perquè Joan B. Cendrós, el seu propietari, havia perdut l'empenta dels inicis, però també perquè el director literari Joan Oliver, nascut l'any 1899, havia sobrepassat amb escreix la data de la jubilació. Sembla que, d'uns anys enrere, l'editorial perdia diners i, arran del lamentable incident entre Cendrós i Oliver, l'any 1982, semblava oportú trobar una sortida digna per garantir el futur de l'editorial. Enciclopèdia Catalana fou aquest futur fins al desembre del 2006.

Durant l'etapa Cendrós-Oliver, entre el 1964 i el 1983, "A tot vent" va arribar al número 200 de la col·lecció, per bé que, en aquest còmput, també hi entren, amb nova numeració, una dotzena de reedicions de títols publicats abans del 1936. En aquest nou període, el nombre dels autors catalans nous és d'una vintena i la proporció dels estrangers és lleugerament més alta que abans de la guerra. Els narradors catalans que s'incorporen per primera vegada a la col·lecció són Avel·lí Artís-Gener, Josep A. Baixeras, Agustí Bartra, Maria Aurèlia Capmany, Ramon Comas, Josep M. Espinàs, Teresa Pàmies, Manuel de Pedrolo, Josep M de Sagarra, Joan Vila Casas, Llorenç Villalonga, Maurici Serrahima, Jordi Carbonell i Trías, Baltasar Porcel, Pau Faner, Oriol Pi de Cabanyes i Vicenç Villatoro. Entre els estrangers, els noms nous són Albert Camus, François Mauriac, John Dos Passos, Jean-Paul Sartre, Franz Kafka, Ernest Hemingway, Graham Greene, Cesare Pavese, William Faulkner, Eugène Ionesco. Iris Murdoch, Elsa Morante, Henry de Montherland, André Malraux, Jack Kerouak, Roger Vailland, Simone de Beauvoir, Anaïs Nin, Joseph Kessel, Virginia Wolf, Amos Oz, J.D. Salinger, Liam O'Flaherty, Vassilis Vassilikós, Zdena Salivarova, Pieyre de Mandiargues, Joseph Conrad, Robert Musil, Rainer M. Rilke i Vitali N. Siomin.

Edicions Proa al Grup Enciclopèdia Catalana: 1983-2006

A partir, doncs, del 1983 i fins al desembre del 2006, Edicions Proa es va convertir en l'editorial literària del grup Enciclopèdia Catalana. Al llarg d'aquests vint-i-tres anys s'han succeït, com a responsables editorials, quatre directors literaris: Joan Carreras i Martí, Xavier

Bru de Sala, Oriol Izquierdo i qui signa aquest paper¹⁹. La feina dels quatre directors ha estat de continuïtat i, pel que fa a “A tot vent”, pot resumir-se en un doble objectiu: aconseguir que els successius presents de la col·lecció respectessin la noblesa del seu passat i que “A tot vent” continués com una marca de referència dins del panorama de la narrativa catalana contemporània. Més enllà de les novel·les i llibres d’“A tot vent”, també ha quedat explícita la voluntat d’Edicions Proa de desenvolupar una estratègia global i harmònica, és a dir, una marca editorial en sentit ampli per donar cabuda a tots els gèneres literaris: en primer lloc la narrativa, però també la poesia i el teatre, l’assaig i els estudis, els llibres de viatges i les biografies, les memòries i la literatura de no-ficció. Tot i no ser uns objectius fàcils, Edicions Proa hi ha perseverat engrescada en la certesa que el seu assoliment esdevindrà la millor aportació a la cultura catalana davant dels reptes del tercer mil·lenni.

L’any 1986, coincidint amb un ambiciós projecte de Xavier Bru de Sala per potenciar col·leccions, crear-ne de noves i passar de trenta a setanta títols l’any, Proa va passar la crisi del boicot dels llibreters catalans, queixosos de temps enrere pel fet que els volums de la *Gran Enciclopèdia Catalana* no es comercialitzessin pel circuit de les llibreries. Durant una colla de mesos, prop d’un any, el retorn dels paquets de llibres sense obrir van aturar els plans d’expansió, i va coincidir amb la marxa de Xavier Bru de Sala i l’accés d’Oriol Izquierdo a la direcció literària. Tot i que el boicot, en termes estrictes, no va arribar a un any, la ferida de la crisi i els seus efectes es van allargar molt més.

Pel que fa l’evolució concreta de la col·lecció “A tot vent”, es poden assenyalar etapes diverses. D’entrada, Enciclopèdia Catalana va crear un consell editorial format per Joan Oliver, Joan Triadú, Josep M Espinàs, Joan Carreras i Martí i Xavier Bru de Sala, a més de Joan Martí i Mercadal, en tasques gerencials. Uns anys després, arran de la mort de Joan Oliver i de la sortida de Josep M Espinàs per fundar una editorial pròpia, s’hi va incorporar Emili Teixidor. Per donar un nou impuls a la col·lecció, aquest consell editorial va prendre les decisions següents: establir un ritme editorial de vint títols per any; canviar i millorar la presentació dels volums i endegar una política de subscripcions que van arribar a superar els 1500. Aquests subscriptors d’“A tot vent”, segons la carta que els va trametre Joan Martí i Mercadal, podien beneficiar-se dels següents avantatges: accedir a les novetats amb una presentació especial per a subscriptors; rebre’ls uns mesos abans de la seva aparició al mercat; tenir cada any de manera gratuïta la novel·la guanyadora del premi Sant Jordi; rebre dues

¹⁹ Joan Carreras i Xavier Bru de Sala van ser els motors de Proa entre 1983 i 1988. Bru de Sala era el director literari de l’editorial, mentre que Joan Carreras era el director cultural del Grup Enciclopèdia Catalana. La sortida de Xavier Bru va produir-se a mitjan 1987 i fou substituït per Oriol Izquierdo fins al 1998. El juliol d’aquell 1998, Isidor Cònsul substituï Oriol Izquierdo com a director literari de Proa.

vegades l'any, de franc, a la revista *Proa literària* i, també sense càrrec, el llibre *Galeria A Tot Vent*. Aquest llibre reproduïa els gravats que, per a cada novetat de la col·lecció s'encarregava a un artista català. L'editorial incorporava l'original al seu fons d'art, reproduïa el gravat corresponent a les pàgines interiors de la novel·la que feia al cas i els aplegava cada any en forma de llibre. Entre el centenar d'artistes que hi van col·laborar entre 1984 i 1992, s'hi compten obres de Subirachs, Ràfols Casamada, Todó, Viladecans, Tharrats, Gudiol, Girona, Alfaro, Clavé, Bartolozzi, Pichot i Arranz Bravo. Dins de la col·lecció, l'arc de les novel·les il·lustrades comença al número 201, *Vida privada*, de Josep M de Sagarra, il·lustrada per Siches, i acaba al número 300, *El malaguanyat*, de Thomas Bernhard, il·lustrada per Josep Ortí.

El desembre de l'any 2006, la col·lecció "A tot vent" va arribar al número 447, la qual cosa indica que durant els anys d'Enciclopèdia Catalana "A tot vent" va publicar 247 títols entre el 1983 i el 2006, a més d'una tongada de 27 títols sense numerar que surten entre 1997 i 1999. A partir de 1998, resultat d'un procés de relançament i dinamització de l'editorial, es va crear una *subcol·lecció* de la mateixa "A tot vent" anomenada "Beta", que va esdevenir aviat col·lecció pròpia i ha publicat 195 títols entre 1999 i 2006. La filosofia de la doble col·lecció ("A tot vent" i "A tot vent - Beta") responia a la voluntat de destriar la narrativa més popular i actual dels clàssics i noms de referència de la novel·lística universal. El criteri, sempre dubtós, es va mantenir fins l'any 2005, moment en què es va decidir, per coherència amb la pròpia història de la col·lecció, tornar a unificar els dos formats en un de sol, la clàssica "A tot vent". El mateix any 2005, Bernat Puigtobella es va incorporar a l'equip d'Edicions Proa en qualitat d'editor especialitzat en narrativa estrangera.

Durant els anys de la col·lecció "A tot vent" dins del Grup Enciclopèdia Catalana, els diferents editors incorporen alguns dels noms de més relleu de la literatura catalana contemporània (Emili Teixidor, Baltasar Porcel, Joan F. Mira, Julià de Jòdar, Jaume Cabré, Carme Riera i Miquel de Palol, entre altres), així com les obres dels grans escriptors estrangers del darrer terç del segle XX: Paul Auster, José Saramago, Paulo Coelho, Amin Maalouf, John Cheever, Antonio Lobo Antunes, Ismail Kadaré, Susan Sontag, Julian Barnes i Toni Morrison, entre altres. Al mateix temps, continuant una línia històrica de donar, en bones traduccions, la millor literatura de la tradició universal, "A tot vent" ha incorporat una sèrie d'obres clàssiques i de referència, en traduccions que han estat elogiades pel seu rigor i qualitat. Per exemple, i pel que fa llibres clàssics: *La Ilíada*, d'Homer; *Les mil i una nits*, els *Assaigs* de Montaigne, la *Divina Comèdia*, del Dant; *L'Alcorà*; *Confessions*, d'Agustí d'Hipona i *Els viatges*, d'Ibn Battuta. Pel que fa la tradició contemporània, obres de James

Joyce (*Ulisses*), de Thomas Mann (*La muntanya màgica* i *Confessions de Fèlix Krull*), de Truman Capote (*A sang freda*), de Giorgio Bassani (*El jardí dels Finzi-Contini*), de Vladimir Nabokov (*Lolita*), de L.F. Céline (*Viatge al fons de la nit*), de Herman Hesse, Elias Canetti, Fernando Pessoa, Ernst Jünger, Thomas Bernhard, Sylvia Plath i Marguerite Duras, entre altres.

La darrera tombarella, per ara, Grup 62

El gener de l'any 2007, la col·lecció "A tot vent" i Edicions Proa es van incorporar al nou Grup 62, a conseqüència de la incorporació dels Grups Planeta i Enciclopèdia Catalana a l'antic Grup 62²⁰. El nou entorn ha endegat el repte de crear i consolidar el primer gran grup editorial en la història de l'edició catalana. L'equip d'Edicions Proa s'hi ha incorporat amb la mateixa mentalitat literària i dinàmica editorial que duia dels anys anteriors i, pel que fa la col·lecció degana "A tot vent", amb la voluntat de ser fidel a la pròpia història i continuar com la col·lecció de narrativa més antiga, i segurament de més prestigi, del panorama literari català, tot al llarg del segle XX.

La conjuntura ha volgut que sigui dins d'aquest nou Grup 62 que la col·lecció "A tot vent" bufi, aquest any 2008, les espelmes del seu vuitantè aniversari. Que sigui per molts anys més.

Isidor Cònsul

Director Literari d'Edicions Proa d'ençà del 1998

²⁰ L'estiu de l'any 2006, els Grups Planeta i Enciclopèdia Catalana van arribar a un acord amb "la Caixa" (propietària del 90 % de les accions de l'antic Grup 62), mitjançant el qual adquirien, a parts iguals, a l'entitat financera, el 60 % de les accions. A més, Planeta i Enciclopèdia van aportar segells editorials al nou Grup 62, raó per la qual Edicions Proa, des del gener del 2007, forma part d'aquest nou grup.